

АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

ENHANCING THE COGNITIVE ACTIVITY OF MEDICAL UNIVERSITY STUDENTS AS A FACTOR IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE

У статті розглянуто актуальні аспекти активізації пізнавальної діяльності студентів медичних закладів вищої освіти як одного з ключових чинників забезпечення якісної професійної підготовки майбутніх лікарів. Наголошується на тому, що сучасний етап розвитку суспільства, зокрема інтенсивні наукові та технологічні зрушення, вимагають від системи вищої медичної освіти не лише оновлення змісту навчання, але й удосконалення педагогічних підходів, спрямованих на формування самостійної, творчої й відповідальної особистості лікаря.

У центрі уваги дослідження – навчально-пізнавальна діяльність, що трактується як форма активності, спрямованої на оволодіння знаннями, уміннями та цінностями, необхідними для майбутньої професійної діяльності. У процесі навчання студент не лише засвоює інформацію, а й виступає суб'єктом педагогічної взаємодії, що сприяє його інтелектуальному та особистісному розвитку. Зазначено, що ефективність навчально-професійної діяльності значною мірою зумовлюється не лише зовнішніми педагогічними чинниками, такими як зміст програм, форми та методи викладання, а й внутрішніми психологічними особливостями особистості студента – мотивацією, когнітивними здібностями, рівнем самосвідомості та саморегуляції.

Особливу увагу приділено проблемі недостатньої активності студентів, що часто зумовлена уніфікованістю навчальних підходів актуальним вимогам медичної практики. Підкреслюється, що активізація пізнавальної діяльності можлива лише за умови цілеспрямованого впливу викладача, який має виступати не лише джерелом знань, а й наставником, науковим партнером і фасилітатором освітнього процесу. Одним із дієвих інструментів у цьому контексті визначено розвивальне навчання, яке передбачає створення проблемних ситуацій, стимулювання критичного мислення, рефлексії та пошуку нетипових рішень.

Аналізується важливість особистісно-орієнтованих педагогічних технологій, що забезпечують формування суб'єктної позиції студента та сприяють його професійній самореалізації. Виокремлено основні рівні пізнавальної активності: репродуктивний, продуктивний і креативний, активізація яких залежить від методичної організації навчального процесу. Підкреслюється значення самостійної роботи студентів як форми не лише засвоєння знань, а й активного їх конструювання, що зумовлює перехід до більш високих рівнів професійної підготовки.

Серед ефективних методів і засобів активізації пізнавальної активності наводяться інтерактивні технології, кейс-методи, проблемно-орієнтоване навчання, робота в малих групах, використання цифрових освітніх ресурсів, візуалізацій, самооціню-

вання та рефлексії. Акцентовано, що за відсутності внутрішньої мотивації навіть найкращі педагогічні інструменти не забезпечують очікуваного результату, тому розвиток внутрішніх мотиваційних чинників постає як ключовий напрям у процесі підготовки майбутніх лікарів.

У підсумку зазначено, що розвиток пізнавальної активності є результатом складної взаємодії зовнішніх і внутрішніх факторів та повинен розглядатися як стратегічне завдання сучасної медичної освіти. Його реалізація потребує системного підходу до вдосконалення всіх компонентів освітнього процесу – від цілей і змісту до методів і форм організації навчання.

Ключові слова: пізнавальна активність, студенти-медики, професійна компетентність, навчально-професійна діяльність, мотивація до навчання, особистісно орієнтоване навчання, розвивальне навчання, самостійна робота, суб'єктність

The article explores the current issues related to enhancing the cognitive activity of students in medical institutions of higher education, emphasizing its role as a key factor in ensuring high-quality professional training of future physicians. The author argues that the contemporary stage of societal development – marked by rapid scientific and technological progress – requires substantial transformations in medical education, particularly in the direction of strengthening students' autonomy, creativity, and responsibility.

At the core of the analysis is the concept of learning and cognitive activity, understood as a specific form of human activity aimed at acquiring knowledge, skills, values, and methods necessary for future professional practice. Students are considered not merely recipients of knowledge, but active participants in the educational process, whose intellectual and personal development is a major objective of pedagogical interaction. The effectiveness of students' learning activity is seen as contingent on both external pedagogical factors – such as curricular content, instructional methods, and didactic resources – and internal psychological characteristics, including motivation, cognitive abilities, and levels of self-awareness and self-regulation.

The article highlights the problem of low cognitive engagement among students, often caused by overly standardized teaching approaches and insufficient adaptation of curricula to the demands of modern medical practice. The author emphasizes the importance of the instructor's role not just as a transmitter of information, but as a facilitator, scientific partner, and mentor who fosters personal growth and professional self-identification in students. Developmental learning is presented as an effective pedagogical strategy, involving the creation of problem-based situations that stimulate critical thinking, reflection, and innovative problem-solving.

Particular attention is given to learner-centered teaching technologies that support the forma-

УДК 378:371.3:37.018.43:61

DOI <https://doi.org/10.32782/ip/86.1.27>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Димар Н.М.,

асистент кафедри гістології та ембріології

Національного медичного університету імені О.О. Богомольця

Яременко Л.М.,

докт. мед. наук, професор, професор кафедри гістології та ембріології

Національного медичного університету імені О.О. Богомольця

tion of a subject-oriented student position and promote professional self-realization. The article outlines three key levels of cognitive activity – reproductive, productive, and creative – each dependent on the methodological design of the learning process. Independent work is identified as a crucial element in student training, enabling the shift from passive knowledge reception to active knowledge construction, thereby fostering the development of higher-order professional competencies.

Among the effective methods and tools for enhancing cognitive engagement, the author identifies interactive technologies, case-based learning, problem-oriented learning, small group work, digital educational tools, visualizations, self-assessment, and reflection. It is stressed that without internal motivation, even the most innovative teaching tools may fall short of their intended outcomes. Thus,

the development of intrinsic motivational drivers becomes a strategic priority in training competent future physicians.

In conclusion, the article asserts that the development of students' cognitive activity results from a complex interaction of external pedagogical influences and internal psychological resources. This process must be viewed as a strategic educational objective requiring a comprehensive revision of all structural components of the educational process – from goals and content to methods and formats of instruction. Cognitive activity is presented as an integral characteristic of the individual and a foundation for professional self-realization in medical practice.

Key words: cognitive activity, medical students, professional competence, learning activity, learning motivation, learner-centered education, developmental learning, independent work, student subjectivity.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасний етап розвитку суспільства, що характеризується значними науковими, соціально-економічними та технологічними досягненнями, зумовлює його всебічний прогрес та висуває нові вимоги до системи вищої освіти. Основною метою останньої є формування компетентного, креативного та соціально активного фахівця, здатного до ефективної професійної самореалізації [7, с. 143]. Проте в умовах існуючої організації освітнього процесу рівень професійної підготовки студентів медичних закладів вищої освіти не повною мірою відповідає вимогам сучасної клінічної практики. Для забезпечення глибокого засвоєння навчального матеріалу студенти мають постійно вдосконалювати знання, формувати клінічні та дослідницькі навички, активізувати пізнавальну діяльність [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемі розвитку пізнавальної активності як учнів так і студентів приділяли увагу науковці та науково-педагогічні працівники вищих навчальних закладів не одне десятиліття, проте в умовах реформування вищої освіти в Україні ця тема стає все більш актуальною. Дослідженням загальних проблем формування та активізації пізнавальної діяльності займалися А.А. Вербицький, І.А. Зязюн, О.В. Киричук, Г.С. Костюк. Психологічними умовами активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів цікавилися М.С. Барчій, Н.М. Давидюк, В.М. Ребенок, Н.В. Щепіна, О.В. Кочубей та інші українські вчені-педагоги. Проте проблемам розвитку пізнавальної активності студентів медичних вищих навчальних закладів приділено не достатньо уваги, хоча професійний ріст майбутнього лікаря не можливий без формування у них постійного стійкого інтересу до самонавчання, критичного мислення та удосконалення вмінь та навичок.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. З урахуванням актуальних освітніх тенденцій зростає роль самостійної роботи як складника освітнього процесу в медичних ВНЗ,

що потребує високої інтенсивності пізнавальної активності з боку здобувачів освіти. Проте в умовах відсутності внутрішньої мотивації така форма роботи не завжди трансформується у засіб професійного самовдосконалення. Розв'язання цієї проблеми передбачає впровадження інноваційних підходів до організації освітнього процесу у медичних ЗВО, що мають охоплювати всі його структурні елементи: цілі, зміст, структуру, форми, методи та засоби навчання. Особливе значення при цьому має розвиток пізнавальної активності студентів як основи формування якісної професійної підготовки майбутніх лікарів [4; 7].

Водночас функціонування сучасної ступеневої системи вищої освіти супроводжується низкою недоліків, зокрема недостатньою адаптованістю освітніх програм до специфіки медичної професійної діяльності та актуальних вимог до особистості майбутнього фахівця. Крім того, спостерігається певна уніфікованість форм, методів і прийомів навчання, що негативно впливає на рівень зацікавленості студентів у пізнавальній діяльності та знижує мотивацію до опанування обраної спеціальності.

Мета статті. Метою даної публікації є теоретичне обґрунтування та аналіз педагогічних умов, засобів і методів активізації пізнавальної діяльності студентів медичних закладів вищої освіти як ключового чинника формування їхньої професійної компетентності, а також визначення ролі викладача у створенні особистісно орієнтованого освітнього середовища, що сприяє інтелектуальному розвитку, мотивації до навчання та самореалізації майбутніх фахівців у галузі медицини.

Виклад основного матеріалу. Навчально-пізнавальна діяльність розглядається як специфічна форма загальнолюдської активності, спрямованої на засвоєння системи знань, методів діяльності, культурних надбань і соціальних взаємин. У контексті професійної підготовки студентів дана діяльність виконує функцію оволодіння способами вирішення прикладних завдань, формування професійного

мислення, творчого підходу, що надає їй спрямованості на майбутню професійну діяльність і визначає її як навчально-професійну [2, с. 84].

У процесі навчання студент виступає об'єктом педагогічного впливу, результатом якого є індивідуалізований досвід, сформований у ході засвоєння змісту навчальних програм. Основною метою педагогічної взаємодії є розвиток особистості здобувача освіти, зокрема його інтелектуальне, особистісне зростання та становлення як суб'єкта освітньої діяльності. Об'єктом навчально-професійної діяльності студента виступає наукова, теоретична і практична інформація, яка підлягає засвоєнню, тоді як результатами цієї діяльності є продукти навчальної активності – демонстрація знань, умінь і навичок у межах контрольних форм (іспити, заліки, модульні перевірки тощо) [2].

Як суб'єкт навчально-професійної діяльності, студент характеризується наявністю мети, об'єкта діяльності, засобів її досягнення, а також певного рівня потенціалу й можливостей. Одним із провідних завдань викладача впродовж усього періоду професійного становлення студента є педагогічне супроводження його особистісного самовизначення. Організуючи педагогічний вплив, необхідно враховувати, що розвиток студента не відбувається у прямій залежності від зовнішніх освітніх впливів, а реалізується відповідно до внутрішніх психологічних закономірностей – індивідуальних особливостей сприйняття, мислення, пам'яті, вольових якостей, характеру та формування здібностей. Суб'єктна позиція у навчально-професійній діяльності не є вродженою – вона формується під впливом освітнього процесу. Відтак, саме викладачеві належить ключова роль у сприянні перетворенню студента на активного суб'єкта навчально-професійної діяльності, що ґрунтується на ідеї особистісного саморозвитку [2].

Під поняттям активності студентів слід розуміти рівень їх залученості до навчального процесу, що виявляється у готовності до виконання навчальних завдань, прагненні до самостійної діяльності, вмінні самостійно добувати наукову інформацію з різноманітних джерел, а також у розширенні власних пізнавальних інтересів. Пізнавальна активність виступає інтегральною характеристикою особистості у процесі оволодіння знаннями, що формується в результаті взаємодії зовнішніх і внутрішніх факторів [10, с. 196]. До зовнішніх відносять: організаційно-методичне забезпечення освітнього процесу, його професійну спрямованість та рівень педагогічної майстерності викладачів. Внутрішні фактори охоплюють індивідуально-психологічні особливості студента (когнітивні процеси, емоційна та вольова сфери) та його мотиваційно-ціннісну орієнтацію.

Активізація пізнавальної діяльності традиційно пов'язується з удосконаленням форм

і методів навчальної роботи, які забезпечують активну та самостійну пізнавальну діяльність студентів. Однак ефективність цього процесу значною мірою залежить і від викладача. Активізація пізнавальної активності повинна розглядатися як система суб'єкт-суб'єктної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу, що сприяє розвитку мислення, формуванню здатності до самостійного пошуку знань та застосування їх у нових соціальних і професійних контекстах. У такій системі роль викладача трансформується від передавача знань до наукового партнера й дослідника. Його завданням стає проєктування навчального змісту, розробка методичних рекомендацій, а також організація занять, що стимулюють самостійність студентів [1, с. 124].

Ключовим психолого-педагогічним ефектом розвивального навчання є конструктивна взаємодія між викладачем і студентом на засадах особистісно орієнтованого підходу. Така взаємодія передбачає спільну відповідальність за результат навчання та зумовлює необхідність виявлення високого рівня пізнавальної активності з боку студентів [10, с. 197]. Розвиваюче навчання передбачає створення проблемних ситуацій, які стимулюють рефлексію та пошук нетипових рішень, що, у свою чергу, формує нові професійні компетентності в умовах змінної освітньої дійсності.

Підвищення ефективності пізнавальної діяльності можливе за умов актуалізації суб'єктної позиції студента, використання особистісно-орієнтованих технологій навчання та спрямованості на розвиток критичного мислення, творчості й самостійного прийняття рішень. Мотиваційна складова у цьому процесі набуває ключового значення, оскільки саме вона визначає вектор саморозвитку та самоактуалізації здобувача освіти. Структура мотивації формується у процесі навчання й поділяється на зовнішні та внутрішні компоненти. До внутрішніх відносяться професійні мотиви (усвідомлення значущості знань, прагнення до інтелектуального самовдосконалення, інтерес до обраної спеціальності), а до зовнішніх – соціальні очікування, бажання отримати диплом, схвалення з боку значущих осіб [5].

Особливої уваги заслуговує практична спрямованість освітнього процесу, що відіграє важливу роль у формуванні пізнавальної активності студентів. Фахова підготовка передбачає не лише засвоєння теоретичних знань, а й формування практичних умінь та навичок, необхідних для професійної діяльності. У цьому контексті доцільним є перегляд і посилення практичного компонента таких дисциплін, як «Гістологія, цитологія та ембріологія». Пізнавальна активність у межах цієї навчальної дисципліни повинна розглядатися як ключова якість майбутнього лікаря та показник якості фахової підготовки.

У педагогічній літературі виокремлюють три рівні навчально-пізнавальної активності [6].

1. Репродуктивний, що ґрунтується на свідомому запам'ятовуванні та відтворенні знань;

2. Продуктивний, що характеризується самостійністю мислення, критичністю, здатністю застосовувати знання в нових умовах;

3. Креативний, який передбачає ініціативу у постановці завдань і пошуку нових способів досягнення мети.

Активність студента на кожному з цих рівнів прямо залежить від педагогічної організації навчального процесу. Активізація визначається як безперервний процес стимулювання пізнавальної активності студентів, що сприяє формуванню емоційно-ціннісного досвіду, адаптації до професійного середовища та розкриттю індивідуального потенціалу. До основних напрямів активізації належить впровадження інноваційних форм, методів та засобів навчання, зокрема кейс-методу, проблемно-орієнтованого навчання, роботи в малих групах, методів візуалізації, інтерактивних технологій, проєктної та дослідницької діяльності [6].

Педагогічний досвід свідчить, що найвищого рівня активності студентів можна досягти за умов створення навчальних ситуацій, які вимагають активної інтелектуальної участі: аргументації власної позиції, участі в дискусіях і колективних обговореннях, постановки запитань, рецензування відповідей однокласників, здійснення самоперевірки та самоаналізу. Ефективними методичними прийомами для стимулювання мотивації до навчання є: організація самооцінювання й корекції результатів діяльності студентів, використання візуалізацій та цифрових технологій, застосування професійно-орієнтованих і проблемних завдань, створення ситуацій вибору, активізація пошуку альтернативних рішень, урахування особистого досвіду студентів і новітніх наукових досягнень [1, с. 126].

Використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема електронних освітніх ресурсів, підвищує рівень самостійності, сприяє розвитку критичного мислення та професійної рефлексії [4, с. 269]. Високий рівень інформаційного забезпечення навчального процесу, що базується на принципах логічності, послідовності, мобільності та проблемності, є запорукою підвищення якості засвоєння знань. Водночас, незважаючи на наявність різноманітних методичних інструментів, рівень пізнавальної активності більшості студентів залишається на репродуктивному рівні. Основною причиною цього вважається недостатній розвиток внутрішніх факторів пізнавальної мотивації [10, с. 197].

Самостійна робота студентів відіграє важливу роль у структурі освітнього процесу, виступаючи не лише методом навчання, а й ефективним засобом самоосвіти. У сучасній світовій вищій педагогіці вона розглядається як ключова форма

професійної підготовки здобувачів вищої освіти. Саме у процесі самостійної діяльності студенти переходять від пасивного засвоєння знань до активного їх конструювання, що є основою формування суб'єктної позиції у навчанні. Така форма навчання сприяє реалізації міждисциплінарного підходу, розвитку творчого потенціалу студентів і забезпеченню тісного взаємозв'язку між теоретичними знаннями та практичними навичками [3, с.105].

Самостійна робота також сприяє становленню низки особистісних якостей майбутнього фахівця медичної справи: позитивного ставлення до професійної діяльності, працьовитості, здатності до самоорганізації, відповідальності за прийняті рішення, а також навичок взаємодії в колективі та з пацієнтами й орієнтації на результативність [9, с. 50]. З метою досягнення високої якості освітніх результатів, під час добору методів навчання важливо орієнтуватися на досягнення продуктивного ефекту: студент має не лише засвоювати знання, а й вміти застосовувати їх у нових практичних ситуаціях, трансформуючи в особистісно значущий досвід.

Ефективність навчання значною мірою залежить від рівня активності навчально-пізнавальної діяльності студентів, який, у свою чергу, зумовлений рівнем розвитку їх пізнавальних здібностей. Важливим дидактичним принципом є відповідність складності завдань індивідуальним можливостям здобувачів. Завищені вимоги або невідповідність навчального матеріалу актуальному рівню когнітивного розвитку можуть спричинити зниження мотивації до навчання, втрату впевненості у власних силах та зниження освітніх результатів.

Таким чином, оптимізація процесу професійної підготовки студентів вищих медичних закладів освіти має бути спрямована на посилення практичної компоненти, впровадження особистісно-орієнтованих педагогічних технологій і розвиток пізнавальної активності як фундаментальної умови становлення компетентного лікаря.

Висновки. Пізнавальна активність студентів формується як результат взаємодії зовнішніх педагогічних впливів та внутрішніх психічних ресурсів особистості, проявляючись у процесі цілеспрямованої навчальної діяльності. Її розвиток є визначальним чинником якісної професійної підготовки майбутніх фахівців. Серед психологічних умов активізації пізнавальної діяльності особливе місце займає розвивальне навчання, що ґрунтується на самостійному пошуку знань, усвідомленні змісту інформації та здатності її застосування в нових соціально-професійних контекстах. У цьому процесі важливу роль відіграє суб'єкт-суб'єктна взаємодія між учасниками освітнього процесу, а також запровадження особистісно-орієнтованих педагогічних технологій. Як інтегральна характеристика особистості, пізнавальна активність є фундаментом її самореалізації в професійній сфері.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Барчій М. Психологічні умови активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2016. № 1. С. 123–130.
2. Бондарева Т. Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів у системі ступеневої вищої освіти. *Нова педагогічна думка*. 2013. № 1. С. 83–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2013_1_19 (дата звернення 30.06.2025).
3. Гурська О. Місце та роль самостійної роботи студентів у навчальному процесі. *Витоки педагогічної майстерності*. 2014. Випуск 13. С. 103–107.
4. Димар Н.М., Корильчук Н.І., Стриженко Т.О. Роль інтерактивних технологій у формуванні професійної компетентності майбутніх медиків. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : збірник наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Бахмат Н.В.]. Вип. 31 (2-2021). Київ : Міленіум, 2021. С. 261–271.
5. Кашканова Г. Г. Навчально-пізнавальна діяльність студента як єдність його операційних та мотиваційних компонентів. URL : <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2008/txt/kashkanova.php> (дата звернення 4.08.2025).
6. Лузан П.Г. Теоретичні і методичні основи формування навчально-пізнавальної активності студентів у вищих аграрних закладах освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». К., 2004. 42 с.
7. Стучинська Н., Новікова І. Проектування сучасного освітнього середовища на засадах особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів. *Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. Випуск 10(2). С. 142–148.
8. Щепіна Н.В. Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів ВНЗ як наукова проблема. URL: <http://www.nbuv.gov.ua> (дата звернення 30.06.2025).
9. Шумило М.Ю. Методика організації самостійної роботи студентів-медиків у вищих навчальних закладах. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. VIII (95), Issue: 239, 2020. Nov. P. 48–51.
10. Яцина, О. Ф. Психологічні аспекти активізації пізнавальної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. Вип. 20. С. 195–198.

Дата першого надходження рукопису до видання: 11.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.09.2025

Дата публікації: 24.09.2025